

הורים למען האקלים

רגשות הוריים באקטיביזם האקלימי
של פעילי התנועה בישראל

מילות מפתח: הורים למען האקלים, אקטיביזם אקלימי, רגשות ואקטיביזם

תקציר

מאמר זה בוחן – באמצעות התמקדות באקטיביזם האקלימי של פעילים ישראלים בתנועת "הורים למען האקלים" – את האופן שבו רגשות מעורבים בפעולה פוליטית. וביתר פירוט: המאמר בוחן את המופעים השונים של פחד בגיוס פעילים ובהנעה לפעולה של תנועת אקלים בראשית דרכה ומאפיין את פעילותה על בסיס ממצאי בחינה זו.

"הורים למען האקלים" היא תנועה ישראלית שנוסדה ב־2019 ופועלת כחלק מקואליציה של תנועות שמטרתן להתמודד עם משבר האקלים ולהביא אותו למודעות הציבור. התנועה מונה כ־30 פעילות ופעילים מרכזיים ועוד כמה מאות תומכים, כולם פועלים לקידום נושאים דוגמת הסטת השקעות של קרנות פנסיה וקידום הכרזה על מצב חירום אקלימי.

המאמר מציע מסגרת אנליטית להבנת הייחודיות שבאקטיביזם האקלימי של תנועת הורים, והשאלות העומדות בבסיסו הן איזה שימוש הפעילים עושים ברגשות במסגרת האקטיביזם שלהם, ומהי משמעותם של רגשות אלה ברטוריקה המשמשת את חברי התנועה.

הנתונים למחקר נאספו בעבודת שדה איכותנית שכללה ראיונות עומק עם פעילים מרכזיים, השתתפות בהרצאות ובמפגשים מקוונים וניתוח טקסטים שהתפרסמו באתר האינטרנט, בבלוג ובקבוצת הפייסבוק של התנועה בשנה הראשונה לאחר היווסדה. ניתוח תמטי פרשני העלה שפעילותם של פעילי התנועה "הורים למען האקלים" רוויה ברגשות פחד ואשמה, והללו ממסגרים את פעולתם ככזו המתמקדת באחריותם ההורית לגורל ילדיהם הפרטיים ולגורל דור שלם של ילדים ברחבי העולם. רגשות אלו מיתרגמים לשיח פוליטי-סביבתי-אקלימי המשמש את ההורים החברים בתנועה להנעת פעילים וכאפיק לגיוס חברים חדשים לתנועה. פעילי התנועה קוראים לאחריות הורית בהתמודדות עם משבר האקלים, אך הם אינם מציגים תפיסת עולם קוהרנטית ואינם מגדירים באופן מעשי כיצד יש לפעול.

מבוא

הסוציולוג אולריך בק כינה את החברה של ימינו "חברת הסיכון" (risk society) (Beck, 1999). לפי בק, שטבע את המונח כבר בשנות ה-80 של המאה ה-20, בני אדם שחיים בחברת הסיכון מאוימים מסיכונים דוגמת קרינה רדיואקטיבית וזיהום וכן מן הסכנות שבחימוש הגרעיני של מדינות העולם, לצד מצבי קונפליקט חברתיים ופוליטיים. בספרו **קוסמופוליטיות: תיאוריה ביקורתית למאה ה-21**, אשר ראה אור בשנת 2006 (בק, 2011 [2006]), יצר בק חיבור בין כתביו המוקדמים בנושא זה ובין המחשבה התאורטית המאוחרת שלו. בחיבורו זה הוא גורס כי ההימצאות בסיכון גלובלי היא מצב אנושי קבוע החל מראשית המאה ה-21. בחברת הסיכון, טוען בק, הפחד הוא רגש מרכזי שמניע את חייהם של מיליוני אנשים. כך, למשל, מלחמות, אסונות ומרוץ חימוש גרעיני יוצרים פחד ברור. משברים סביבתיים גם הם מעוררי אימה, בין היתר משום שקשה לצפות אותם וקשה להבין איך אפשר למנוע אותם. גם הסוציולוג אנתוני גידנס (Giddens, 1999) כתב על חברת הסיכון וראה בה חברה שפחד תמידי מן העתיד לבוא שולט בה.

בהקשר של משבר האקלים הפחד קיבל בעשור האחרון ביטוי חדש. הספרות המחקרית והמקצועית אבחנה זה כבר תופעה המכונה "חרדת אקלים" (climate anxiety disorder). חרדת אקלים היא היבט אחד בתוך תופעה רחבה יותר של חרדה אקולוגית, המוגדרת כביטוי של השפעת המצב בעולם על בריאות הנפש של האדם. חרדת אקלים מתוארת כמצב נפשי שיש לו ביטויים פיזיים ורגשיים מוגדרים. הטענה היא שהוא עצמו אחת התוצאות של משבר האקלים (Clayton, 2020).

ההתייחסות של אנשי בריאות הנפש לפחד מפני תרחישי אסון אקלימיים מלמדת על ההבנה ועל המיסוד של הקשר שבין שינויי האקלים ובין התנהגות ובריאות הנפש, ובכלל זה רגשות. ואכן, בשנים האחרונות מתפרסמים מחקרים רבים העוסקים בבריאות הנפש בעולם של אקלים משתנה (ראו למשל הקובץ שהתפרסם לאחרונה בנושא זה: Clayton *et al.*, 2021).

המאמר המוצג כאן אינו עוסק במאפייני בריאות הנפש בהקשר של משבר האקלים, אלא מבקש להבין את המשמעויות של רגשות ואת האופן שהם באים לידי ביטוי ברטוריקה המשמשת את תנועת האקלים הישראלית "הורים למען האקלים" לגיוס פעילים ולהנעה לפעולה. באמצעות בחינת הופעתם של רגשות, ובפרט פחד, באקטיביזם האקלימי של "הורים למען האקלים" מתגלים מאפיינים נוספים של התנועה.

תנועת "הורים למען האקלים" פועלת כחלק מקואליציה של ארגוני אקלים ומגדירה את עקרונותיה על בסיס הדאגה לדור הילדים ועל תפיסות של צדק בין־דורי. מטרתו של הניתוח המוצג כאן היא להבין מה מייחד את תנועות האקלים שהעיקרון המארגן שלהן הוא, ספציפית, הורות.

מחקר זה נערך בשנה הראשונה להיווסדה של התנועה. בזמן זה היא הייתה בראשית דרכה, ולכן בשלב ניסוח החזון והעקרונות שלה, ומכאן העת המתאימה לבחון כיצד תנועה מעצבת את דרכה ואת חזונה. ולכן שאלתי: מה מייחד את הפעילות של תנועות הורים בנושאים הקשורים למשבר האקלים; האם ובאיזה אופן הפעילים ההורים משתמשים בהורות כמשאב במסגרת הפעילות שלהם; ומה תפקידם של הרגשות בעיצוב תפיסת עולמה של תנועה בראשית דרכה, ובאופן ספציפי יותר – בכל הקשור לגיוס פעילים ולהנעתם לפעולה?

במאמר זה אראה כי פעילי "הורים למען האקלים" ממסגרים את פעולתם ככזו המתמקדת באחריות ההורית שלהם לגורל ילדיהם, וזו מתלכדת עם האחריות לגורל כדור הארץ ועם תפיסות שמהדהדות את תפיסת הקיימות. השיח מן הסוג הזה רווי ברגשות, ובעיקר רגשות פחד, והוא מדגיש אותם כדי להשתמש בהם להנעה לפעולה וכאפיק לגיוס פעילים. עוד אראה כי לרגש המוגדר "פחד" יש כמה פנים ומופעים וכי הפעילים עושים בו שימוש משתנה ומפרשים אותו בדרכים שונות בהקשרים שונים.

אפתח את המאמר בהצגת תנועת "הורים למען האקלים", ולאחר מכן אציג דיון תאורטי בשלושה נושאים: צדק בין-דורי וקיימות; אזרחות סביבתית ואקלימית; ורגשות בתנועות חברתיות באופן כללי ובתנועות של הורים באופן ממוקד יותר. בפרק הממצאים אבחן את המורכבות ואת הדקויות של רגשות פחד כפי שהם באים לידי ביטוי בשיח גיוס הפעילים של "הורים למען האקלים" ואת משמעותם.

"הורים למען האקלים"

בשנים האחרונות צמחו בישראל ארגונים ותנועות הפועלים לקידום ההתמודדות עם משבר האקלים. הם הצטרפו לארגונים ותיקים יותר דוגמת "מגמה ירוקה" ו"הרשת הירוקה", שעוסקים כבר למעלה משני עשורים בנושאים סביבתיים. ארגונים אלו פועלים גם בשיתוף פעולה וגם באופן עצמאי ומציגים עצמם בשם "קואליציית ארגוני האקלים". "הורים למען האקלים" היא אחת התנועות הפועלות במסגרת אותה קואליציה.

"הורים למען האקלים" נוסדה ב-2019 ומונה נכון לזמן כתיבת המאמר כ-30 פעילות ופעילים מרכזיים ועוד כמה מאות תומכים. פעילי "הורים למען האקלים" רואים בעצמם חלק מתנועה עולמית של הורים שנקראת "Parents for Future", שנוסדה גם היא ב-2019 בידי הורים שילדיהם פעילים בתנועת האקלים העולמית "Friday for Future" ואשר רצו להפגין תמיכה בילדיהם על ידי פעילות משלהם. גם כמה ממקימי התנועה הישראלית הם הורים לבני נוער שהצטרפו למחאת הנוער העולמית, וככאלה רצו להראות סולידריות עם ילדיהם ולהצטרף למאבק במשבר האקלים.

התנועה הישראלית בנויה מקבוצות אזוריות ומקבוצות כלל-ארציות הפועלות בנתיבים שונים לקידום נושאים כמו הסטת השקעות של קרנות פנסיה או קידום הכרזה על מצב חירום אקלימי ושואפים לשתף פעולה עם הורים החברים בקבוצות ארציות ברחבי העולם. כמה מחברי התנועה הישראלית אף משתתפים בקביעות בצוותי פעולה של התנועה העולמית כנציגים מקומיים של התנועה הישראלית. ייחודה של "הורים למען האקלים" לעומת תנועות אחרות בקואליציה הוא באופן שהיא ממסגרת את מטרתה, שלפיה תפקיד ההורים הוא בראש ובראשונה לדאוג לילדיהם. לכן, אחת היוזמות הראשונות של התנועה מול קובעי מדיניות הייתה קידום רעיון ההקמה מחדש של מוסד "נציבות הדורות הבאים" בכנסת, שיזם חבר הכנסת יוסף (טומי) לפיד בשנת 2001 באמצעות תיקון לחוק הכנסת. המוסד חדל מפעילותו ב-2006, עם סיום כהונתו של נציב הדורות הבאים הראשון שמונה לתפקיד זה.

”למען הדורות הבאים“: צדק בין־דורי ותפיסת הקיימות

נציבות הדורות הבאים הישראלית הייתה מוסד שהוקם כדי לעסוק בנושאים שיש בהם עניין מיוחד לדורות הבאים. בדיון הראשון בהצעת החוק שעסקה בצורך בכינונו של מוסד זה הדגיש חבר הכנסת יוסף (טומי) לפיד, מגיש ההצעה, את החשיבות שבהקמתו של גוף ”שדאגתו היחידה היא לנכדים שטרם נולדו ואין להם נציג בכנסת“ (מצוטט אצל לביא, 2021, 110). כאשר נוסח החוק, הוגדר בו שנציבות הדורות הבאים תעסוק בכל עניין שוועדת החוקה, חוק ומשפט של הכנסת קבעה שיש לו השפעה ניכרת על הדורות הבאים: איכות הסביבה, משאבי טבע, מדע, פיתוח, חינוך, בריאות, משק וכלכלה, דמוגרפיה, תכנון ובנייה, טכנולוגיה ומשפטים (שם). אף שאין הסכמה באשר למוטיבציה להקמת מוסד זה, אני מסכימה עם אהרון אריאל לביא הטוען שהמוסד, והמוטיבציה להקמתו, ייצגו הלך רוח שרווח מסוף המאה ה־20 שעיקרו: אנחנו חיים בחברה המאוימת תדיר ממצבי סיכון וסכנה (ראו דברי בק לעיל).

במידה רבה ניתן לטעון שנציגות הדורות הבאים, אף שלא צלחה את מבחן הזמן, התבססה על ההנחה בדבר צדק בין־דורי (intergenerational equity \ justice). המונח מושתת על התפיסה שהדור הנוכחי צריך לפעול מתוך מחשבה ודאגה לדורות הבאים (Sanklecha, 2017). במרוצת השנים נותר המונח שנוי במחלוקת, ובפרט עלו שאלות כגון האם שיקולים מוסריים צריכים להנחות את מי שחיים היום ביחס למי שיחיו בעתיד, וכן כיצד יש לפרש את משמעות העוולות שנעשות היום ואת השלכותיהן על צאצאי הקורבנות הישירים של עוולות אלו (Meyer, 2021). עם זאת, בהקשר של משבר האקלים כיום כבר ברור לכול שהאדם הוא המשפיע העיקרי על שינויי האקלים, ולכן עולה השאלה מהן החובות של האנשים החיים היום כלפי הדורות הבאים. חוקרים בתחום זה מסכימים ביניהם שבמצב הנוכחי אין טעם לעכב פעולה ושחובה עלינו לדאוג לדורות הבאים אחרינו (Spijkers, 2018).

הדאגה לדורות הבאים והרצון להשאיר להם עולם טוב יותר, או למצער לא גרוע מזה שהדור הנוכחי חי בו, היא ההנחה העומדת בבסיסה של תפיסת הקיימות, הידועה גם בשם ”פיתוח בר קיימא“. אף שהנושא כבר דובר בשנות ה־60 וה־70 של המאה ה־20, תחייתה מחדש של תפיסת הקיימות התרחשה בוועידת ברונדטלנד (Brundtland commission) בשנת 1987, שפרסמה את דוח ברונדטלנד, הידוע גם בשם ”עתידנו המשותף“ (Our common future) (UN, 1987). בדוח הזה נמצאת ההגדרה המצוטטת ביותר של תפיסת הקיימות: פיתוח בר קיימא הוא הפיתוח הנותן מענה לצורכי ההווה בלי לפגוע ביכולתם של הדורות הבאים

לספק את צורכיהם הם (Petrucci, 2002). גרו הרלם ברונדטלנד, ראשת הוועדה, טענה כי בדרך זו או אחרת, הדורות הבאים ייתקלו בעולם גרוע בהרבה מן העולם של ימינו (UN, 1987, 43), לפיכך היא וחברי הוועדה העולמית לסביבה ופיתוח שהוקמה בשנת 1983 קראו לשינוי דחוף בהתנהגות הסביבתית של בני האדם.

התפיסה השגורה של קיימות מבוססת על שתי הנחות סותרות לכאורה – אפוקליפטית ואוטופית. משחר ימיה עסקה המחשבה הסביבתית בחששות אפוקליפטיים מפני העתיד לבוא, ולאורך ההיסטוריה שלה פעלה התנועה הסביבתית כדי להדגיש את האסונות שעלולים להתרגש על האנושות אם תושבי כדור הארץ לא ישנו את התנהגותם. במהלך המאה ה-20 עסקו תאוריות סביבתיות, בין היתר, בגבולות הצמיחה, בשיא תפוקת הנפט ובהתפוצצות האוכלוסין. חלק מתחזיותיהן התממשו וחלק מהן היו רחוקות מכך, אך בתחילת המאה ה-21, כשהתבררו ההשלכות החמורות של מעשי האדם על הסביבה בכלל ועל האקלים בפרט, נוספו לתפיסות האפוקליפטיות גם תפיסותיהם של הוגים עכשוויים כמו פול קינגסנורת' (Kingsnorth) ורוג'ר האלם (Hallam). קינגסנורת', עיתונאי לשעבר ואחד ממנסחי "מניפסט החר הקודר", טוען שבמצב הנוכחי אי-אפשר עוד להציל את כדור הארץ מאסון סביבתי וכל שנותר לאנושות הוא להשאיר לדורות הבאים את הידיעה שאנחנו הבנו את משמעותו של האסון המתקרב אך לא יכולנו לעשות דבר כדי למנוע אותו.¹ רוג'ר האלם, אחד ממיסדי תנועת "המרד בהכחדה" (XR-Extinction Rebellion), טוען שקץ האנושות יגיע בדור הבא (אחייטוב, 2020) וקורא לפעול להפרת הסדר הציבורי באמצעים לא-אלימים – כדי לעורר את תודעת הציבור למשבר האקלים וכדי לעודד ממשלות להכריז על מצב חירום אקלימי.² חרף הקריאה לפעולה, תפיסתו של האלם אינה אוטופית בשום פנים ואופן. ואולם אם נתבונן בתפיסה המסורתית של הקיימות נראה שהיא דווקא מניחה גם אפשרות אוטופית.

התפיסה הסביבתנית מתמקדת באסונות סביבתיים שנעשים בידי האדם. על כן היא מניחה שאם בני האדם מחוללים אסונות אלו, הם גם מי שמסוגלים לפתור אותם באמצעות שינוי אורחות החיים הנוכחיים ואימוץ של התנהגות סביבתית (Shove, 2005). הפעולה המתבקשת עולה מתוך מושג הקיימות, שעיקרו הרצון להשאיר לדורות הבאים עולם טוב יותר או לפחות לא גרוע מזה שהדור הנוכחי חי בו. התפיסה ששינוי עשוי להביא למצב

1 על מניפסט "החר הקודר" ראו באתר התנועה.

2 עוד על "המרד בהכחדה" ראו באתר התנועה [XR-Extinction Rebellion](#).

הופכי ממצב הקטסטרופה והסיכון, המאמינה באפשרות לשנות את העולם ולהפוך אותו לעולם טוב יותר, היא תפיסה אוטופית, והיא הצד השני של המחשבה הסביבתנית. אנדרו דובסון אף גורס שקיימות היא מושג אוטופי במהותו משום שהיא מבוססת על ההנחה שאפשר לכוון בעתיד מציאות טובה יותר מזו הקיימת בהווה (Dobson, 2007).

אזרחות סביבתית ואזרחות אקלימית

אחד ממושגי המפתח בחזון של פיתוח בר קיימא ושל עולם מקיים הוא "אזרחות סביבתית". הרשת האירופית לאזרחות סביבתית (The European Network for Environmental Citizenship) הגדירה אותו כך:

התנהגות פרו־סביבתית אחראית של אזרחים, הפועלים ומשתתפים בחברה כסוכני שינוי בזירה הפרטית והציבורית, באמצעות פעולות אישיות או קולקטיביות שיכולות להתבצע ברמה מקומית, ארצית ועולמית. אזרחות סביבתית מהווה התנהגות שמטרתה להביא לפתרון בעיות סביבתיות קיימות, למנוע היווצרותן של בעיות חדשות ולהשיג קיימות לצד טיפוח יחסי גומלין בריאים עם הטבע. "אזרחות סביבתית" כוללת מימוש הזכויות הסביבתיות ומילוי החובות כלפי הסביבה, לצד זיהוי הגורמים המערכתיים האחראים לדרדרון של הסביבה ולבעיות סביבתיות. היא כוללת פיתוח הנכונות והיכולות הדרושות למעורבות ביקורתית ופעילה ולהשתתפות אזרחית בהתמודדות מול הגורמים המערכתיים, תוך פעולה אישית וקולקטיבית ותוך שימוש באמצעים דמוקרטיים והתחשבות בצדק תוך־ובין־דורי. (ENEC, 2018)³

"פיתוח בר קיימא" הוא מושג רחב מאוד וכולל את כל הפעילות למען נושאים סביבתיים, בין שהיא נעשית באופן ציבורי ובין שהיא נעשית באופן פרטי, ביתי ויום־יומי. כדאי לשים לב לכך שההגדרה עמומה ולא־קונקרטית, ונראה שהיא שמה לה למטרה לכלול מקרים רבים ככל האפשר של התנהגות פרו־סביבתית.

3 התרגום לעברית לקוח מתוך החוברת [חינוך לאזרחות סביבתית: חוברת למורה – עקרונות ודרכי הפעלה ליישום חינוך לאזרחות סביבתית](#). תרגום: קרן קפלן מינץ וצבי וינשטיין. הרשת האירופית לאזרחות סביבתית (ENEC), בתמיכת השותפות האירופית למדע וטכנולוגיה (COST).

אחת השאלות בהקשר זה היא אם התנהגות סביבתית נבדלת מהתנהגות לטובת המאבק במשבר האקלים באופן ספציפי. במחקרה על אזרחות סביבתית באירופה מבחינה מיריה ויהרסלו (Viherlalo) בין אזרחות סביבתית לאזרחות אקלימית. לטענתה, שלא כמו אזרחות סביבתית, אזרחות אקלימית באה לידי ביטוי בעיקר בפעילות בזירה הפרטית, מבוצעת בידי פרטים וכוללת בדרך כלל התאמות מסוימות בהתנהלות היום-יומית (Viherlalo, 2017). מדבריה עולה, אם כן, שפעילות בנושאים הקשורים למשבר האקלים נוטה להיות מאורגנת פחות ואינדיווידואליסטית יותר. מחקרים אכן מראים שיש הבדל בין התנהגות פרט-סביבתית להתנהגות פרט-אקלימית.

ישנן דרכים רבות לנתח ולהסביר את פעולתם של פעילים בנושא משבר האקלים. להלן אבחן מה מניע הורים לפעול במישורים האלה ואציע להבין את פעולתם דרך הפריזמה של רגשות בפעולתם של אקטיביסטים. בדרך זו אנסה להבין מה מייחד את תנועות אקלים בכלל ואת התנועה שהעיקרון המארגן שלה הוא הורות בפרט.

אקטיביזם ורגשות

לרגשות יש תפקיד חשוב במעורבות אזרחית ובאקטיביזם, שכן הם משמשים מניע זורז (טריגר) להתגייסות ברמת הקבוצה וברמת הפרט. רגשות קיימים בכל שלב ובכל היבט של מחאה; הם מניעים מוטיבציה של פרטים, הם באים לידי ביטוי ברטוריקה של תנועות, והם מעצבים מטרות של תנועות חברתיות. רגשות הם גם אמצעי וגם מטרה, לפעמים בעת ובעונה אחת. הם יכולים לעזור למאמצי גיוס או לעכב אותם, לעצב מטרות של תנועות ולהסביר את הצלחתן או, לחלופין, את כישלונן (Aminzade & McAdam, 2002). מחקר הרגשות והקשר שלהם למחאה ולפעילותן של תנועות חברתיות צמח ואף התבסס מאוד בשלושת העשורים האחרונים. קודם לשנות ה-60 של המאה ה-20 רגשות נתפסו כעניין לא-רצוי בתנועות חברתיות, משום שהם נחשבו כמשקפים חוסר רציונליות (Jasper, 2011). רק בשנות ה-90 התחילו להתייחס לרגשות הרוחשים בקרב תנועות מחאה ותנועות חברתיות באופן שונה, מורכב יותר.

אם כן, החל משנות ה-90 החלו יותר ויותר מחקרים לעסוק ברגשות בתנועות מחאה. הסנונית הראשונה הייתה ספרו של ג'ף גודוויין (Goodwin, 1997), ואחרי פרסומו ראו אור עבודות נוספות, שהחלו לחרוג מן החשיבה מסוג הבחירה הרציונלית. מחקרים אלה טענו, בפעם הראשונה, שלא רק שרגשות הם לא לא-רציונליים, אלא ההפך מזה – הם יכולים

להיות מגויסים למען ההגדרה של מטרות התנועה ולטובת הנעה למחאה (Goodwin, Jasper, & Polletta, 2000). מחקרים אלו עסקו, בין היתר, בשאלה איזה רגש רלוונטי לאיזה תחום בפעולתן של תנועות חברתיות (Jasper, 2006; 2011). בשנים שחלפו מאז הפכו רגשות שונים, ובפרט כעס, פחד, אשמה, בושה ותקווה, למוקד הניתוח של מחקרים רבים על תנועות חברתיות (Kleress & Wettergren, 2017). ואולם, לא תמיד החוקרים מסכימים ביניהם על תפקידם של הרגשות. לדוגמה, יש הטוענים שפחד משמש זרז למחאה וגורם מניע לפעולות אמיצות מצד אקטיביסטים (Jarymowicz & Bar-Tal, 2006). לעומתם, יש הגורסים כי אקלים רגשי של פחד יכול דווקא לחנוק מחאה ואפילו לשתק פעילים פוטנציאליים (Mika, 2006).

מאחר שאקטיביזם אקלימי התחיל להתבלט בעיקר בעשור החולף, הוא נכנס לשדה מבוסס של מחקר על רגשות בהקשר של פעולה פוליטית של תנועות חברתיות. עם זאת, נמצא כי לא נעשו מחקרים רבים על רגשות בהקשר של אקטיביזם אקלימי (Kleress & Wettergren, 2017).

סקירת מחקרים מהשנים האחרונות בתחום זה מלמדת שנעשו מחקרים על רגשות ועל התפקיד המתווך שלהם באקטיביזם האקלימי. מחקרים אלו הציעו גם גישות שונות להבנת האופן שרגשות משמשים בתנועות לצורך הנעה של חברים וגיוס חברים חדשים (Jasper, 2011; Myers *et al.*, 2012; Feldman & Hart, 2016).

בעוד מספר המחקרים על פחד בהקשר של אקטיביזם אקלימי קטן יחסית, נדמה שהרעיון של תקווה בהקשר של התמודדות עם משבר האקלים כבר מבוסס למדי. אחת החוקרות הבולטות בתחום זה היא מריה אוילה, העוסקת בתקווה כרגש המעורר פעולה (לדוגמה, Ojala, 2012; 2015). לעומתה, יש הטוענים שהדגשת הקטסטרופות, ולא התקווה, יכולה ליצור מצב של דה־פוליטיזציה, ולכן יש ארגונים המאמצים מסרים של תקווה כברירת מחדל (Cassegård & Thörn, 2017). גישה אחרת לתקווה גורסת שלנוכח ההתפכחות בנוגע לאפוקליפסות בעתיד וההכרה בכך שהאסון כבר כאן, תקווה כשלעצמה כבר אינה מספיקה בתור כוח מגייס. קרל קסגרד והקאן תורן, למשל, מציעים את המונח "פרדוקס תקווה" (hope paradox). לטענתם, אין צורך בתקווה אופטימית מוחלטת כדי להניע פעילים, ואפשר להסתפק בתקווה מסדר גודל אחר, קטן יותר, כזו המסתפקת במועט ומקווה להציל בכל זאת משהו ולתקן את הנזק שכבר נעשה (Cassegård & Thörn, 2018).

מחקרים אחרים משווים בין השימוש שארגונים מהדרום הגלובלי עושים ברגשות לעומת השימוש שעושים בו ארגונים מהצפון הגלובלי וקובעים שכל ארגון משתמש אחרת ברגשות (Kleress & Wettergren, 2017). בהמשך לגישה זו גם אני סבורה שאין לראות בתנועה של האקטיביזם האקלימי מקשה אחת. במקום זה, אני טוענת, כי היא בנויה ממספר קבוצות גדול שלכל אחת מהן מאפיין ייחודי. להלן אבקש להבין איך רגשות פועלים במסגרת של אקטיביזם אקלימי של הורים. כתשתית להבנת נושא זה, ובפרט הייחודיות שלו בהקשר האקלימי, חשוב להביא סקירה קצרה של הכתיבה על רגשות בתנועות חברתיות של הורים.

אקטיביזם של הורים: רגשות בתנועות של הורים

הכתיבה הסוציולוגית והפמיניסטית על תנועות פוליטיות ותנועות מחאה של הורים בכלל ושל אימהות בפרט עוסקת, בין במישרין ובין בעקיפין, ברגשות ובתפקידם בחייהן של תנועות אלו.

פחד, עצב ובעיקר רגשות של אבל מופיעים בתנועות מחאה של הורים בעקבות אובדן שקשור בילדיהם. קלרה דוטרמה כתבה במאמרה על השימוש באבל של אימהות של קורבנות טרור בגואטמלה ככלי פוליטי והראתה כיצד הופך אבל פרטי לאבל שיש לו ייצוג חברתי (Duterme, 2021). כך גם המאבק של האימהות של כיכר דה־מאיו בארגנטינה של שנות ה־80, שהחל כמאבק אישי שעיקרו רגשותיהם של הורים וזכותם לקבל תשובות על גורל ילדיהם והפך, במרוצת השנים, לאחד המאבקים הפוליטיים הבולטים ביותר של הורים במחצית השנייה של המאה ה־20 (Howe, 2006). אריקה לוסון חקרה את המקרה של אימהות אפרו־אמריקאיות ששכלו את ילדיהן בנסיבות אלימות והפכו לפעילות בתנועת BLM (Black life matters – "חיי שחורים נחשבים"). המסקנה שהיא הגיעה אליה היא שהבעה פומבית של אבל יכולה לעצב קהילה פוליטית, ולא זו בלבד אלא שהצער והאבל של אימהות הם "רגש ציבורי", ולכן יש לראות בפעולתן "אימהות ציבורית" (Lawson, 2018) (public motherhood).

בישראל הדוגמה המתבקשת ביותר בהקשר זה היא תנועת "ארבע אמהות", שפעלה לזרז את יציאת צה"ל מלבנון. אף שמקימות התנועה לא היו אימהות שכולות (לפחות לא כשהתנועה הוקמה), ובשונה מהאימהות של BLM, תנועת "ארבע אמהות" הוקמה לאחר

“אסון המסוקים”⁴ בידי אימהות של חיילים ששירתו בלבנון. כלומר, דאגתן הייתה קשורה לאירוע ממשי שהתרחש זמן לא רב קודם לכן, ולכן גם הן גילמו את אותה אימהות ציבורית. יותר מזה: חנה ספרן ודליה זק”ש, שמיפו את פעילותן של תנועות נשים בישראל, מראות שחלק מן התנועות לא רצו להשתמש בלגיטימציה שלהן כאימהות אלא כאזרחיות שהן גם נשים. דווקא “ארבע אמהות” העלתה את עניין האימהות והציבה אותו בחזית הפעילות שלה (ספרן וזק”ש, 2020). אף שלא נכתב מפורשות על רגשות ב”ארבע אמהות”, בהתבסס על טענתן של ספרן וזק”ש ועל מחקרים נוספים על אקטיביזם של אימהות ניכר שגם חברות תנועה זו השתמשו בפוליטיקה שלהן ב”רגשות הוריים” או “אימהיים”.

מתודולוגיה

המחקר המוצג כאן מבוסס על עבודה אתנוגרפית שנעשתה במהלך שנת 2020 בשלוש שיטות מחקר איכותניות: ראיונות עומק עם חברים מרכזיים מהתנועה “הורים למען האקלים”; השתתפות בהרצאות ובמפגשים מקוונים עם פעילים בתנועה מישראל ומהעולם; וניתוח טקסטים שהופיעו באתר האינטרנט ובקבוצת הפייסבוק של התנועה ובבלוג של חברי התנועה המתפרסם באתר של עיתון **הארץ**.

בשלביו הראשונים של המחקר רציתי ללמוד על התנועה באופן המעמיק ביותר שיכולתי ולרכוש את אמונם של חברי התנועה, טרם קביעת מועדי הראיונות איתם. מאחר שהיו אלו ימי סגרים של תקופת מגפת הקורונה, עברה פעילות התנועה, שהחלה במפגשים פנים-אל-פנים של הפעילים, לרשת והפכה לפעילות מקוונת בלבד. לכן רוב הזמן התנהל המחקר שלי כמעין אתנוגרפיה וירטואלית (Hine, 2008). בשלב הראשון קראתי ביסודיות את התכנים המפורסמים באתר התנועה ונרשמתי בקבוצת הפייסבוק שלה. מרגע זה ואילך התחלתי לקבל עדכונים שוטפים על מפגשים, שיחות ופעילויות והצטרפתי לכל פעילות שהתפרסמה.

4 ב-4 בפברואר 1997 התנגשו זה בזה שני מסוקי יסעור של חיל האוויר הישראלי שהובילו חיילים לוחמים מחטיבות נח”ל וגולני לפעילות מבצעית בדרום לבנון. כל 73 הנוסעים נהרגו. האירוע, המוכר בציבור בשמו “אסון המסוקים”, עורר את התמיכה הציבורית בקריאה ליציאת כוחות צה”ל מרצועת הביטחון בדרום לבנון.

המחקר התקיים בתקופה מכריעה במסלול חייה של התנועה, שכן הייתה זו שנת הפעילות הראשונה של הפעילות והפעילים, שחיפשו נתיבים להפצת המסרים של תנועתם, והם שמחו לחלוק את רעיונותיהם איתי. משום כך גם התקיימו מפגשים ופעילויות רבים, ישיבות ופגישות, וברובם התאפשר לי להשתתף. במשך כל תקופת המחקר המשכתי להתעדכן בפלטפורמות המקוונות שבהן הוצגו תכנים מטעם חברי התנועה: אתר האינטרנט שלה, דף הפייסבוק שלה והבלוג שלה בעיתון **הארץ**.

במסגרת המחקר קיימתי ראיונות עם 12 פעילים מרכזיים בתנועה, שני גברים ועשר נשים: עשרה מהם הם הורים לילדים, אחת סבתא לנכדים ואחת אינה אִם כלל. טווח הגילים של ההורים הוא 35–50, לכמה מהם ילדים צעירים מאוד, והאחרים הם הורים למתבגרות ומתבגרים. מאחר שראיינתי פעילים מרכזיים בלבד, לא אוכל לאפיין פרופיל משותף של פעילי התנועה אלא רק את זה של המרואיינים. 12 המרואיינים הם כולם בעלי תארים אקדמיים, אחדים בעלי השכלה ומשלחי יד טכנולוגיים, ואחרים עוסקים בהוראה, בעיתונות, בניהול ובמקצועות חופשיים אחרים. כמה מהמרואיינים לא היו מעורבים כלל באקטיביזם סביבתי, אקלימי או אחר עד להצטרפותם לתנועה, אך לאחרים היה ניסיון בפעילות אקטיביסטית מסוגים שונים, גם בנושאים סביבתיים. שתי מרואיינות היו מעורבות בפעילות של "המרד בהכחדה", עוד אחת במחאה נגד כריתת עצים, אחת נוספת במאבק להרחקת אסדת לווייתן, ועוד אחת בפעילות נגד הקמת טורבינות רוח כחלק מן המאבק על שמירה על החי (בעיקר ציפורים). שני המרואיינים הגברים היו גם הם בעלי רקע בעולם השינוי החברתי והאקטיביזם. כדי לשמור על האנונימיות של המרואיינים לא ארחיב על פעילותם מעבר למידע זה.

המרואיינים אותרו בשיטת כדור השלג. הראשונים היו חברי התנועה שאליהם פניתי דרך קבוצת הפייסבוק לאחר שראיתי שהם מעלים פוסטים בתדירות גבוהה והנחתי שהם פעילים מרכזיים. לאחר שביקשתי מהם להמליץ לי על עוד חברי תנועה שיסכימו להתראיין, הגעתי לפעילים נוספים.

היות שהמחקר נעשה בתקופת סגרים בשל הקורונה, הראיונות התקיימו ביישומון "זום", למעט שניים שהיו ראיונות טלפוניים. בראיונות, שארכו כשעה כל אחד, התבקשו המרואיינים לספר על דרכם בתנועה ועל פעילותם בה. באחד הראיונות הראשונים סיפר לי המרואייין על קבוצות ווטסאפ המיועדות להעברת הודעות כלליות לפעילים. כששאלתי אם אוכל להצטרף לקבוצה, הוא ביקש להבין מה המוטיבציה שלי להצטרף – האם היא מחקרית או שיש לי עניין אישי בפעילות של התנועה. בראיון שלאחר מכן שיתפתי את

המרואיינת בסוגיה זו והסברתי לה שאני מתקשה למתוח גבול בין עניין אישי ומחקרי, שכן לולא היה לי עניין אישי בפעילות התנועה, כפי הנראה לא הייתי בוחרת לחקור אותה. הסבר זה הניח את דעתה והיא צירפה אותי לקבוצה. ברבות הזמן, ובלי שתכננתי זאת מראש, הצטרפתי לאחד מצוותי הפעולה של התנועה. כחברה בצוות "בלוגים וניוזלטר" הצעתי לסייע בעריכת הלשון והתחלתי להשתתף מעת לעת בעריכה של טקסטים שהתפרסמו במרחבים מקוונים למיניהם. במובן זה השתנה אופי המחקר מעט, ועם הזמן הפכתי לצופה־משתתפת, מתוך שאני מודעת לחשיבות שבשמירה על מרחק מסוים מן הנחקרים על מנת שתתאפשר לי נקודת מבט ביקורתית (Spradley, 2016, 58).

ניתוח הנתונים שנאספו היה ניתוח תמטי פרשני. הוא נעשה על פי גישת התאוריה המעוגנת בשדה (Charmaz, 2006), שבה מחלצים בניתוח תמות בולטות מתוך החומרים שנאספו, ובמקרה הזה – ראיונות, פוסטים, טורים בבלוג ותמונות. הניתוח במאמר זה מתמקד ברגשות שעלו מהראיונות ומהחומרים הכתובים. וביתר פירוט – הניתוח מתמקד במופעים השונים של פחד כפי שהוא עלה מתוך החומרים.

מופעים שונים של פחד באקטיביזם האקלימי של הורים

בחשיבה הסביבתנית הפחד ממוקד בחששות מן הגורל הצפוי לאנושות בעקבות נזקים סביבתיים. אבל אצל הפעילים ב"הורים למען האקלים" החששות מנותבים לדאגה לגורל צאצאיהם (הפרטיים, אך לא רק הם, כפי שאראה בהמשך), שעלולים לחיות בעתיד במציאות קשה בגלל משבר האקלים.

הן בראיונות ובשיחות הפרטיות והן בפלטפורמות המקוונות ניכר שהפחד מתעורר לנוכח שינויים אקלימיים המתרחשים כבר כיום (אקלים לא־יציב) ואירועי אקלים קיצוניים במקומות שונים בעולם (שרפות, בצורות, הצפות, סופות) ולנוכח תרחישי עתיד מעוררי אימה. ההורים מפחדים מחום קיצוני שלא יאפשר קיום סביר ומכך שצאצאיהם יהפכו להיות פליטי אקלים התרים אחר מזון ומחסה, שייקלעו למלחמות ולסכסוכים שיפרצו בגלל מאבקים על קרקעות פוריות בעולם מוכה בצורת ושלא תהיה להם יכולת בחירה אמיתית בנוגע לעתידם. בנוסף, וברקע כל אלו, ישנו הפחד של הילדים עצמם מפני הגורל הצפוי להם והפחד של ההורים מכך שהם צריכים לחשוף את האמת המרה בפני ילדיהם.

הפחד הוא רגש אינהרנטי לפעולתן של תנועות הפועלות להתמודדות עם משבר האקלים. עם זאת, חוקרים חלוקים ביניהם אם הפחד מעודד לפעולה או מעכב אותה ואם הוא תנאי הכרחי להנעה לפעולה או שמא הוא משמש רק כברירת מחדל. אני טוענת שאין לראות בפחד רגש ברור וחד-ממדי, ולכן כדי להבין כיצד הוא פועל באידאולוגיה או בגיוס פעילים של תנועה, יש להבין אותו במורכבותו. כפי שאראה בהמשך הדברים, פחד פועל בדרכים שונות ובהקשרים משתנים. יש שפחד מפעיל ויש שהוא משתק, לפעמים הוא סמוי ולפעמים הוא גלוי.

פרק הממצאים שלהלן עוסק בדקויות השונות של הפחד כפי שהן באות לידי ביטוי באופנים שהתנועה מציגה את עצמה ומגייסת פעילים. הפרק מחולק לשני חלקים: הראשון עוסק במקומו של הפחד בהנעה לפעולה ובגיוס פעילים והשני בפחד ובאחריות הורית.

ממצאים

מקומו של הפחד בהנעה לפעולה ובגיוס פעילים

פחד, עצב וחרדה אקלימית כרגשות מניעים לפעולה

פחד יכול להיות רגש מתסכל ומשתק, וכך גם בהקשר של משבר האקלים. חרדת אקלים יכולה להניע לפעולה (Clayton, 2020), אך גם ליצור מה שגלן אלברכט מכנה "שיתוק אקלימי" (eco-paralysis; Albrecht, 2011).

איני מתיימרת להציג כאן תובנות פסיכולוגיות. ובכל זאת – אם חרדה כאבחנה פסיכולוגית היא שילוב של דיכאון, עצב ופחד, שלעיתים קרובות הוא לא-רציונלי, חרדת אקלים היא חרדה מסוג אחר, משום שהיא מתייחסת לתרחישים אפשריים, שמקצתם מתרחשים כבר בהווה. הפחד מפני השלכותיו של משבר האקלים הופיע בכל הראיונות שערכת, ללא יוצא מן הכלל, אלא שעוצמותיו ומופעיו היו שונים.

שרון, אם לשני ילדים צעירים בגיל בית הספר היסודי ואחת ממייסדות התנועה בישראל, דיברה בריאיון איתה על הפחד המשתק. שרון סיפרה שלפני שהצטרפה לתנועה, היא הייתה חסרת כל ניסיון אקטיביסטי. למעשה, על פי עדותה, עד שנים אחדות קודם לכן לא התעניינה כלל בנושאים סביבתיים, עד שיום אחד היא נתקלה במקרה בפוסט של

עמותת "שומרי הבית"⁵ לאחר שקראה את הפוסט התחוור לה לראשונה המשמעויות של משבר האקלים.

אני זוכרת את היום שקראתי פוסט שלהם [של "שומרי הבית"] על תרחיש קיצוני על שרשראות אקלימיות שיפעילו אחת את השנייה ושיש לנו עד 2030 לבלום את זה ואם לא נבלום את זה עד אז, אז גמרנו וב-2050 האנושות כבר תיכחד. קראתי את המספרים וניסיתי להבין – זה נכון מה שאני קוראת עכשיו? אני ערה? אני חולמת? הייתי מזועזעת [...] אני זוכרת שהייתי כמה שעות בשוק, על הספה. הייתי בשוק ממה שקראתי כי הבנתי שב-2030 הילדים שלי יהיו עדיין צעירים וב-2050 הם יהיו אולי בשלב של להקים משפחה, ילדים, אם בכלל תהיה להם אפשרות בחירה. זה זעזע אותי עמוקות ולא ידעתי מה לעשות. הייתי בסוג של קיפאון במשך חודש בערך. הייתי בדיכאון, בקיפאון, לא הצלחתי לדבר על זה עם אנשים. ניסיתי לדבר על זה עם אנשים [...] אבל אנשים לא התייחסו לזה במידת החומרה שאני התייחסתי לזה. ולא הבנתי איך זה יכול להיות, אני מדברת על זה שזה קורה עוד מעט, וזה זעזע אותי שאנשים לא חושבים כמוני. זה היה ממש תקופה של דיכאון עמוק וקיפאון.

שרון מתארת רגע של גילוי שמביא איתו זעזוע קשה. היא חוזרת שוב ושוב על המילים "דיכאון" ו"קיפאון". מדבריה עולה כוחו המשתק של הפחד. הזעזוע והעצב העמוק המתלווה אליו משתקים אותה ואינם מאפשרים לה לפעול. יתר על כן, הניסיונות שעשתה לדבר על כך עם אנשים גרמו לה לשיתוק נוסף לאחר שהתברר לה שיש אנשים שמבינים את התאוריות הסביבתיות ואף על פי כן אינם מוכנים לפעול. בהמשך הריאיון היא סיפרה שלאחר שהשיתוק הממושך חלף, היא הבינה שהיא צריכה לתעל את הפחד שהיא חוותה לפעולה והחליטה להתנדב כעורכת תוכן באחת התנועות הסביבתיות. כאשר שמעה על היוזמה להקים תנועת הורים לקידום המודעות למשבר האקלים, החליטה להצטרף והפכה להיות מפעילותיה הבולטות ביותר. כלומר, רק אחרי שהיא מוצאת אנשים לחבור אליהם, כאלו שאינם מתעלמים מן המשבר הנורא שאליו היא התוודעה לא מכבר, היא מצליחה לפעול.

5 עמותת "שומרי הבית" מחזיקה בהשקפת עולם סביבתית בריאותית. היא הוקמה במטרה להוביל את המאבק להרחקת אסדת הזיקוק לווייתן מהחוף.

שרון לא תיארה לעצמה מעולם שהיא תהיה פעילה סביבתית, אבל לאיתן, דמות מרכזית בתנועה ומי שנחשב בעיני רבים מחבריה האדם שהניע את המהלך להקמתה, כבר היה ניסיון של ממש בתחום האקטיביזם והעשייה החברתית. בריאיון איתו הוא פירט על תפקידו של העצב בהנעה שלו לפעולה למען המאבק במשבר האקלים. הוא הסביר על אירוע מכונן שאירע בקיץ של שנת 2019, אז היה אב לפעוט וציפה עם רעייתו ההרה ללידת בנם השני.

אשתי הייתה בהיריון עם ילד שני בשלב ממש מתקדם, ואז היו השרפות באמזונס של קיץ 2019, ואני פשוט מצאתי את עצמי [...] פשוט בכיתי חצי שעה כי ראיתי את העתיד של הילדים שלי נשרף מול העיניים. ופשוט באותו ערב אמרתי: זהו! אני לא יודע מה, אבל משהו חייב לקרות! וכתבתי פוסט בפייסבוק, הדבר הכי אקראי שאפשר לעשות בעיניי, אבל זה גם הכי סטנדרטי [...] וממש קיוויתי שמישהו יוביל אותי להתארגנות קיימת וזה לא קרה [...] אבל מה שכן קרה היה שהרבה אנשים פנו אליי [...] ופשוט הצעתי שנדבר בטלפון, וזה מה שעשינו, ותוך יומיים הבנתי שיש משהו אמיתי, וזה לא רק אני שחושב ככה ושאם אני אעשה צעד, אני לא אהיה לבד בחדר.

שלא כמו שרון, שחושבת על תרחיש משברי בעתיד הרחוק ועל תרחישי אימה שקשורים אליו (אפוקליפסה), ובפרט על ההשלכות של תרחישים אלה על עתיד ילדיה, איתן מתאר כיצד הוא רואה בעיני רוחו את עתיד ילדיו נחרב ממש כעת, כלומר הוא רואה את משבר האקלים כהוויתו (פוסט־אפוקליפסה). גם איתן חווה עצב עמוק, אך בשונה משרון – שנותרת משותקת זמן ממושך – היא פועל מייד. אף שהוא אינו יודע בוודאות כיצד עליו לפעול, תחושת הבהילות והדחיפות גורמת לו לעשות מעשה עוד באותו יום. איתן קושר את סיפורו לכך שהוא הורה, והעובדה שמועד לידת בנם השני קרוב מעצימה מאוד את התגובה הרגשית ואת תחושת הדחיפות לפעול.

נוסף על נרטיב העצב המשותף לסיפוריהם של שרון ואיתן, בולט בשני הסיפורים גם הנרטיב הפרטיקולרי, קרי הדאגה לילדיהם הפרטיים והמחשבה עליהם ועל עתידם הלוט בערפל. עם זאת, אי־אפשר לאפיין את פעילותם של "הורים למען האקלים" ככזו המרוכזת רק בהשגת מטרה פרטית או כפעולה בלעדית לטובת ילדיהם. הילדים הפרטיים והחשש לגורלם ניצבים בקדמת הבמה גם במרחב המקוון כאמצעי להנעה לפעולה, אך פעילי התנועה מדגישים שוב ושוב גם את גורלם המשותף של ילדי כל העולם (כפי שאראה בהמשך הדברים).

היסוד הפרטיקולרי בלט בסיפוריהם של שרון ואיתן וגם של מרואיינים אחרים, כשם שסיפורי היציאה לפעולה בתנועות חברתיות קשורים פעמים רבות לחוויה אישית, המתורגמת בסופו של דבר לפעולה קולקטיבית שבעקבותיה הרגש הפרטי הופך ל"רגש ציבורי" (Lawson, 2018).

כשם שהפחד הופיע בראיונות שערכתי, כך הוא גם נוכח בבולטות במרחב הציבורי המקוון. ואולם במרחב זה אין כל זכר לרגשות של בהלה, דיכאון, עצב או קיפאון. אלו מתבטאים רק במרחב הפרטי.

פחד, הפחדה וגיוס פעילים

חוקרים מעלים את הטענה ששינויי האקלים נתפסים לעיתים כתרחיש עתידי קיצוני משום שקשה לזהות את האשם העיקרי בגרימתם ומשום שהם מתרחשים באופן גלובלי. לטענתם, זו הסיבה שקשה לדבר אנשים לפעול וליישם אזרחות סביבתית (Feldman & Hart, 2016). ואם כך, אחת האסטרטגיות לעורר לפעולה היא למשוך תשומת לב באמצעות גרימת עזווע והפחדה (Kleress & Wettergren, 2017). מקריאת התכנים באתר התנועה "הורים למען האקלים", בדף הפייסבוק שלה ובבלוג שלה בעיתון **הארץ**, ניכר שגם הפעילים בה בוחרים בגישת ההפחדה כנתיב לגיוס מודעות ופעילים. הדימויים והמסרים שמופיעים באתר האינטרנט של התנועה, וביתר שאת בדף הפייסבוק שלה, הם דימויים אופייניים גם לתנועות אחרות הפועלות במאבק במשבר האקלים ואף לתנועות סביבתיות אחרות. מה שמייחד אותם הוא ההתמקדות בילדים ובעולם התוכן שלהם. כך, לדוגמה, בפוסט מיום 17 באוקטובר 2020 שהתפרסם בדף הפייסבוק של התנועה, מוצגים דימויים של אסונות טבע והשלכותיהם על חיי ילדים במקומות שונים בעולם. בפוסט מופיעות שבע תמונות שבכל אחת מהן מצולמים ילד או ילדה בזירות אסון. למשל, ילדה בחזית התמונה ומאחוריה אופק בווער ובצד הכיתוב: "מערב ארה"ב, ספטמבר 2020". תמונה אחרת מראה ילדים וברקע להבות המאכלות כפר ובצד הכיתוב: "ברזיל, אוגוסט 2020". תמונה שלישית מציגה ילד חבוק בידי אביו על הריסות ביתם והכיתוב: "ג'ורג'יה ארה"ב, אפריל 2020: אב מחבק את בנו לאחר שמשפחתם ניצלה מטורנדו קטלני". ועוד ועוד. מעל התמונות מופיע הכיתוב הזה:

לְדוֹת. שנת 2020

סגורים בבתים, בורחים ממצבי מזג אוויר קיצוניים, שריפות, אוויר מזוהם ומגיפה.
שמע לכם הגיוני?!

האם כך אמורים להיראות חייהם של ילדים?

שינויי האקלים הם לא רק האם יהיה חם או קר, אלא האם לילדינו יהיה עולם שאפשר
לחיות בו!

הזמן להיאבק הוא עכשיו!

עלינו ללחוץ על המנהיגים והממשלות להתייחס למשבר האקלים בדחיפות הנדרשת
להתמודדות עם מצב חירום, ולדאוג לחיים ברי קיימא.

כך נראה ההווה של הילדים שלנו, וזה התפקיד של כולנו להבטיח עתיד טוב יותר
עבורם!

התמונות עצמן עשויות להשיג את יעדן ולעורר בהלה ופחד, אך הכיתוב מורה מפורשות
על מטרתן: להניע לפעולה, להיאבק. גם האמצעים מוזכרים כאן: "ללחוץ על הממשלות
והמנהיגים"; וגם המטרה: לדאוג לחיים בני קיימא ולהבטיח עתיד טוב יותר לילדים
ולדורות הבאים.

הפוסט הזה והתמונות המופיעות בו ממחישים את עמדתם של פעילי התנועה כלפי
המשמעות הגלובלית של משבר האקלים וכלפי הגורל המשותף של ילדים מכל העולם,
כלומר הדור הבא בכללותו. במודע או שלא במודע הם מתעלמים מן ההבדלים בין צפון
גלובלי לדרום גלובלי. וכך, תמונות של ילדים מהודו, מברזיל ומסין מופיעות לצד תמונות
של ילדים מארצות הברית, ומתחת הכיתוב: "כך נראה ההווה של הילדים שלנו". משמע,
ההתייחסות היא לילדים קולקטיביים. "הורים למען האקלים" היא, כאמור, תנועה שרואה
עצמה חלק מהתנועה העולמית "Parents for Future", והיא אף משתתפת בפעילויות של
התנועה העולמית. גם בפעילותה של התנועה העולמית אין הבדל בין צפון לדרום או בין
מדינות עשירות למדינות עניות, ופעילי התנועה קובעים מועדים למפגשים על פי אזורי
זמן משותפים לכמה מדינות ומזמינים את כל מי שמעוניין להצטרף.

נוסח הקריאה לפעולה בפוסט מעניין: "הזמן להיאבק הוא עכשיו [...] ללחוץ על הממשלות והמנהיגים להתייחס למשבר האקלים בדחיפות". ניכר שההוראה היא כללית מאוד. אין כאן קריאה לפעולה מסוימת או מפורשת, ואין פירוט מעשי של אופי הפעולה או כיצד יש לפעול. אחת השאלות העולות בהקשר זה היא אם המאפיין הזה מייחד תנועות הנאבקות במשבר האקלים או דווקא תנועות בתחילת דרכן. תשובתי: ככל הנראה מדובר בשילוב של השניים. תנועת "הורים למען האקלים" הוקמה במהירות והתארגנה סביב הדאגה הכללית של פעיליה בעניין משבר האקלים, אך היא לא הגדירה יעדים ברורים לפעולה. בתקופה הראשונה לקיומה, ולמעשה במידה מסוימת גם היום, היא הייתה חסרה תפיסת עולם מוגדרת ופעיליה פעלו כדי לגבש ולהגדיר תפיסת עולם ומטרות שמרבית חברי התנועה יוכלו להסכים איתן, והם נעזרו לשם כך ביועצת ארגונית לתנועות חברתיות.

לאורך הדרך התגלעו בין פעילי התנועה אי-הסכמות בנושאים שונים. למשל, אחד הוויכוחים הבולטים בתוך התנועה, אך גם בקרב סביבתנים בכלל וסביבתנים ישראלים בפרט (לדוגמה, דה שליט, 2022; ירון, 2022), היה סביב פרסום טורים של אחת מפעילות התנועה בנושא הצורך לצמצם את הילודה כחלק מן המאבק במשבר האקלים. בסופו של דבר התפרסמו שני טורים בנושא זה, אך רק לאחר שניסוחם רוכך מאוד יחסית לנוסח המקור, ואחר כך אף הוחלט שלא להמשיך לעסוק בנושא זה. בראשית דרכה, אם כן, הייתה תנועת "הורים למען האקלים" עסוקה בגיוס פעילים לטובת מטרה כללית מאוד, אך בלי שתהיה לה תוכנית אסטרטגית לפעולה או אפילו תפיסת עולם ברורה.

פחד ואחריות הורית: אשמה ותקווה

פחד ואשמה והפחד שלא לפעול

עוד ממד של הפחד שמופיע לעיתים בתנועות חברתיות, וגם במקרה של "הורים למען האקלים", הוא הפחד לעמוד מנגד ולא לפעול. הפחד מהסוג הזה מתחבר לרגש נוסף – אשמה. כאשר פחד ואשמה צועדים יחדיו, מתגלית האחריות ההורית. ואכן, האחריות ההורית היא הנושא המרכזי ברטוריקה של חברי וחברות תנועת "הורים למען האקלים" בבואם לגייס פעילים ולהניע לעשייה.

החשש מאי-פעולה משותף לתנועות חברתיות רבות (Jasper, 2006), אלא שבמקרה של "הורים למען האקלים" האשמה קשורה לצדק בין-דורי. האחריות ההורית היא גם זו

המייחדת את התנועה מתנועות אקלים אחרות. וכך, תנועות אחרות קוראות לפעיליהן לפעול כדי להציל את האנושות מאסון אקלימי, אבל הפעילים של "הורים למען האקלים" קוראים לחברי התנועה ולמצטרפים פוטנציאליים לפעול על מנת להציל את ילדיהם שלהם. אומנם את העניין הזה אמחיש באמצעות דוגמה מדף הפייסבוק של "המרד בהכחדה" מיום 25 ביולי 2020, אך אני עושה זאת משום שהיא מציגה פעילות מטעם "הורים למען האקלים" שאחת מהן פעילה גם ב"המרד בהכחדה".

פוסט זה עלה על מנת להזמין פעילות ופעילים מתנועות אקלים שונות להפגנת מחאה שארגנו בני נוער מהתנועות "Strike for Future Israel" ו"הורים למען האקלים". בדף מופיעות תמונות של ארבע פעילות בולטות מ"הורים למען האקלים" אוחזות בשלטים. אחת מהן מחזיקה את בנה הפעוט, תלתליו רכים ועיניו מביטות למרחוק. בשלט שהאם אוחזת כתוב: "אני מפחדת שהילדים שלי יצטרכו להיאבק כדי לשרוד". על שלט שמחזיקה אם אחרת כתוב: "אני פוחדת שלא אוכל להגן על הילדים שלי מפני מה שמגיע"; השלישית: "אני מפחדת מהיום שהבן שלי יבין מה מצפה לו"; והרביעית: "אני פוחדת שהבת שלי תרגיש שבגדתי בה כי לא פעלתי בזמן למנוע אסון". מתחת לתמונות מופיע הטקסט הזה:

4 אימהות.

8 ילדים.

כל אחת מהן תופסת את הפחד אחרת.

לכל אחת מהן משהו אחר שמשאיר אותה ערה בלילה, אבל בדיוק כמוהן – מיליוני הורים ברחבי העולם מתעוררים ומבינים שהבית כבר בוער, פשוטו כמשמעו:

יערות העד של סיביר,

יערות הגשם באמזונס,

יערות הגשם של קונגו,

יערות הגשם של סרי לנקה,

יערות אוסטרליה (מה שנשאר מהם),

קרחונים נסוגים, האוקיינוסים מתחממים, חיות נכחדות – עשרות מינים ביום,

סערות מחריפות, גלי חום באים ומספרים לנו שזוהי רק ההתחלה.

כמה מהחום הזה עוד נוכל לסבול?

ומה יהיה עוד 10 שנים?

עוד 20?

התמונות נועדו לטלטל ולעורר רגשות בצופה בהן. השלטים שבידי שלוש האימהות הראשונות מבטאים את הנושאים שהפחד של פעילי אקלים ממוקד בהם – הפחד מן העתיד הצפוי לילדים והפחד מאובדן התמימות אצלם כשיגלו את דבר קיומו של משבר האקלים. גם כאן, בדומה לסיפורים הפרטיים של מובילי התנועה, יש התייחסות לילדים הפרטיים באמצעות הכיתובים על גבי השלטים, ובתמונה אחת אף באמצעות נוכחות של הילד עצמו.

התוספת הרלוונטית לענייננו קשורה לשלט שמחזיקה האם הרביעית. היא מעידה על כך שהיא מפחדת שהבת שלה תרגיש שאימה בגדה בה אם היא – האם – לא תפעל בזמן. "בגידה" היא מילה חזקה, והיא מלמדת על רגש האשמה הגלום בעמידה מנגד. בהקשר המסוים של השלט ברור שיש כאן קריאה לאחריות הורית, כמו זו המושמעת בדיונים על הצורך לפעול למען צדק בין־דורי (Spijkers, 2018). אלא שהפעילים אינם מטילים ספק בכך שהם האחראים לגורל הדורות הבאים. הצגת הילדים הפרטיים בפומבי מדגישה את האחריות הישירה שלהם לגורל ילדי כל העולם.

מעניין להתבונן גם בשימוש בביטוי "הבית כבר בווער". אף שהדוגמאות המוצגות רחוקות מן הבית הממשי (סרי לנקה, אמזונס, קונגו, סיביר), הן נכללות תחת הכותרת "בית", ובכך הפעילות קושרות את גורל כדור הארץ עם גורל הבית והמשפחה הפרטיים. גורל ילדי העולם נקשר אפוא עם גורל הילדים הישראלים, בבחינת "think globally, act locally" ("חשבו גלובלית, פֵּעלו מקומית"), ועם התפיסה הסביבתנית שאסונות מסוג זה אינם יכולים להיפתר ברמה המקומית (ראו דיון בעניין זה אצל זמבל וששון־לוי, 2020).

ולבסוף, קשה שלא לשים לב לשורה הראשונה – 4 אימהות. לכאורה, השורה מתארת את ארבע האימהות שמופיעות בתמונות. עם זאת נדמה שהבחירה דווקא בניסוח הזה לא נעשתה כלאחר יד. "ארבע אמהות" הוא גם שמה של תנועת אימהות שמאבקה צלח, וניכר שהרמיזה אליה נועדה גם היא לגייס את האחריות ההורית, אך גם את התקווה והאמונה שאפשר, ויש סיכוי, להתמודד בהצלחה עם המשבר.

פחד ותקווה

לטענת חוקרים, האמונה ברעיון שאפשר להתמודד עם משבר האקלים היא תנאי חשוב להתגייסות לפעולה, שכן אנשים חסרי תקווה נוטים שלא לפעול (Duchi et al., 2020). חוקרים העוסקים בתנועות של משבר האקלים אף מחדדים את הטענה לעיל וגורסים כי תנועה חברתית חייבת להיות מבוססת על תקווה מסוימת שהמצב בר שינוי, גם אם המסד שעליו נשענת תקווה זו הוא פחד, הפחדה ותפיסות פוסט-אפוקליפטיות (Ojala, 2012).

לפי הגישות המוזכרות כאן, הקושרות פחד עם תקווה, קשר זה הכרחי אפוא לצורך הנעה לפעולה. אני טוענת שבאקטיביזם האקלימי של פעילי "הורים למען האקלים" התקווה היא חלק בלתי נפרד מן האחריות ההורית שלהם, וגם אצלם, כפי שמראה ספרות המחקר, התקווה קשורה בפחד. הטור שכתבה הדס גרופר בבלוג של התנועה בעיתון **הארץ** ב־18 ביולי 2020 ממחיש את הקשר הזה. נושא הטור היה כוחן הפוליטי של אימהות, וכותרתו: "אם יש לכם התקפי חרדה אקלימיים, הטקסט הזה מיועד לכם". על פניו נראה שהטור יעסוק בחרדת האקלים או בדרכים להתמודד איתה, אלא שהקוראת שתלחץ על הקישור שבכותרת תגיע לטור שמסביר מדוע אסור להיכנע לפחד; במקום זה יש להתגבר עליו ולפעול.

גרופר מודעת לכוחו המשתק של הפחד, וכותרת המשנה של הטור אף מצהירה על כך: "כשאת מנסה לתפוס את גודל האסון הסביבתי, המוח שלך פשוט מוותר. פחד הוא רגש מחורבן כשרוצים להניע לפעולה" ובהמשך היא משתפת: "כבר תקופה ארוכה שיש לי מעין התקפי חרדה סביב שאלת משבר האקלים", אבל מייד מסייגת: "אני מקווה שלא תפסיקו לקרוא אחרי המשפט הזה ומבטיחה שאני לא מתכוונת להפחיד אתכם, אלא רק לשתף". ובהמשך הדברים:

ואז עלה בדעתי שכן מתהלכת בינינו קבוצה אנושית אחת, לא קטנה כלל, שמבינה לעומק מה זה אומר לוותר באופן רדיקלי ועמוק על עצמך כדי לתת תקווה ולהצמיח משהו חדש אחר: אמהות.

[...] אימהות היא קבלה מרצון של סלע ענק בצורת דאגה בתוך הלב שלך מהיום שאת לומדת שאת בהיריון ועד הנצח. אם יש קבוצה של נשים שבחרו לוותר ויתורים עצומים בשביל תקווה אלו הן האמהות [...] הכוונה שלי כאן היא על אימהות כעמדה של כוח, כאלטרנטיבה לתפיסות גבריות של שינוי. לאמהות, בניגוד לנערות שיכולות לבלות את זמנן במשימה החשובה של הפרת הסדר הקיים, יש יכולת להיות סבלניות ולנסות לגדל שינוי [...] היופי של אימהות הוא האוניברסליות שלה. האימהות היא

אחת החוויות היחידות שזוהה במהותה ולא משנה אם את ערביה, חרדית, שמאלנית או קיבוצניקית, ליכודניקית או עובדת זרה. כולנו מבינות באופן עמוק על מה אנחנו נלחמות, כי אין אמא שלא הסתכלה על הילד או הילדה שלה מחייכים ולא חשה מיד צער על כך שבכל יום עוד קצת ועוד קצת מהתום שלהם פחות.

גרופר מקיימת את הבטחתה שלא להפחיד את הקוראות והקוראים, וכך "התקפי חרדה אקלימיים" שהופיעו בכותרת ובראש הטור עוברים ריכוך בתוך הטקסט ונשארים כ"דאגה" ו"צער", שאליהם מתייחסת גרופר בטור זה כאל רגשות אימהיים רגילים, שאינם חריגים. הכוח המאחד שגרופר מציעה הוא האימהות, החוצה זהויות ומגזרים.

דבריה של גרופר מהדהדים את קריאתה של שרלין מקגרגור במחקרה הסוציולוגי המניח שממדים רבים של שינוי האקלים הם מגדריים (MacGregor, 2009). מקגרגור מסבירה שנשים מראות דאגה רבה יותר, ואף פחד, להשלכות המזיקות של שינוי האקלים וכן שהן מי שסופגות את הפגיעה החמורה ביותר משינוי האקלים (בעיקר נשים עניות במדינות מתפתחות, אך גם נשים בצפון הגלובלי, בשל תפקידיהן החברתיים). לכן מתבקש שנשים הן שיובילו מהלכים לשינוי והן שיהיו מעורבות בפוליטיקה הקשורה למשבר האקלים, אף שבפועל פוליטיקאים העוסקים בסוגיות אקלימיות וחוקרי אקלים הם כמעט כולם גברים (שם, 9).

דברים אלו מדגימים בבירור את התפיסה האקו־פמיניסטית שלפיה התפקיד החברתי של האימהות הוא גם זה שיאפשר להן להיות נשאות השינוי הנדרש בעניינים הקשורים למשבר הסביבתי והאקלימי (Gaard, 2011). אף שאין בידי נתונים מדויקים על מספר הנשים בתנועת "הורים למען האקלים" לעומת מספר הגברים בה, מהמפגשים שקיימתי אני יכולה להסיק כי נראה שיש רוב נשי בקרב פעילי התנועה, גם אם לא רוב מוחלט. רבים מפרסומי התנועה משתמשים בלשון נקבה, וכך גם בהתכתבויות בקבוצת הוואטסאפ, גם כאשר הכותבים הם גברים, ומההתרשמות שלי זו נורמה שהתווה איתן, יוזם התנועה. כלומר, חשיבותן של הנשים הפעילות בתנועה מודגשת, וייתכן שבמודע או שלא במודע, התנועה אף שואבת את הלגיטימציה לפעולתה דווקא מן האחריות האימהית לגורל הילדים, נושא שחוזר על עצמו גם בתנועות הורים אחרות (Lawson, 2018).

גם בטור שהצגתי כאן, וכפי שכבר ראינו קודם, גרופר אינה קוראת לפעולה ספציפית ואינה מסמנת יעד ברור שיכול להיות מוגדר כהישג של התנועה או של המאבק במשבר האקלים, אלא קוראת לפעולה באופן כללי. יש מי שיסבירו זאת כתווה זהירה שאינה

מבקשת לצייר עולם ורוד או אוטופי, מתוך הבנה שתקווה אופטימית מדי אינה יעילה להנעת פעילים (Cassegård & Thörn, 2018). ואולם שני טקסטים אחרים שהתפרסמו במרחב המקוון של התנועה מעיזים לעשות זאת. האחד הוא פוסט שהתפרסם ב־31 בדצמבר 2020 ומצטט שורה מלאה בתקווה לעתיד טוב יותר מתוך "שיר לשירה" שכתב יהונתן גפן – "עולם חדש וטוב אני אתן לך". לאחר מכן מופיע מסר מגייס: "אם גם מכם הדאגה לילדים לא מרפה, הצטרפו לקהילה הפעילה בכל הארץ, המרימה יחד את הקול שלנו כהורים, כדי להוביל פתרון למשבר האקלים ולדאוג לחיים ברי קיימא".

ומסר דומה עולה בטור שכתב עידו ליבן בבלוג של התנועה **בהארץ**, ביום 6 בדצמבר 2021. כותרת הטור היא: "זוכרת שהפגנו למען האקלים? אני שואל את בתי. הצלחנו, המשבר תם". ובהמשך, ברוח האוטופיה של הקיימות, לשון הטור: "תתפלאו, אבל התרחיש הזה עוד יכול לקרות. בימי אסון הנפט בחופי הארץ ראינו איך התגייסות ציבורית יכולה לשנות, וכעת זה הזמן לפעול למען ילדינו ונכדינו כדי שישאר להם עולם לחיות בו ולא מזכרות".

משני הטקסטים עולה התפיסה האוטופית של הקיימות בצורתה הקלסית, זו החושבת על הדורות הבאים ומבקשת להבטיח להם עתיד טוב יותר. אלא שבעוד בפוסט שהתפרסם בסוף 2020 עדיין ניכרים עקבות של פחד ודאגה ("אם גם מכם הדאגה לילדים לא מרפה"), בטור שהתפרסם כעבור שנה הפחד והדאגה אינם נוכחים עוד. אפשר שהדבר מלמד על כך שהתנועה עברה לשלב אחר בחייה – משלב של גיוס פעילים בראשית דרכה, שחייב שימוש ברטוריקה של פחד, חרדה ודאגה, לשלב מבוסס יותר של פעילות שגרתית, שכדי לחזק אותה יש לבסס אותה בעיקר על תקווה לעתיד אוטופי. אך אין לפסול גם את ההנחה שייכתן שהדבר הוא ביטוי לחוסר קוהרנטיות בניסוח המטרות ומסגור הפעולה.

סיכום

במאמר זה בחנתי את מופעיו של הפחד באקטיביזם האקלימי של פעילי התנועה "הורים למען האקלים" בשנה הראשונה לקיומה, שהיא שנה קריטית במהלך חייה של תנועה חברתית, שכן זו מסגרת הזמן שבה מתעצבת ומופצת תפיסת עולמה. ביקשתי להבין אם וכיצד הפחד משמש רגש מגייס ומניע לפעולה, ושאלתי איזה שימוש עושים בו פעילות ופעילי התנועה ומהן המשמעויות שעולות מכל זה. הייחודיות של הניתוח שערכתי היא

בכך שהוא מתמקד באופנים שפעילים שהם גם הורים משתמשים באקטיביזם האקלימי שלהם ברגשות. בכך אני מבקשת לתרום לדיון המתרחב על רגשות בתנועות חברתיות בכלל ובתנועות של הורים בפרט ולהוסיף מידע וידע על אקטיביזם אקלימי.

הפחד הוא רגש אופייני לחשיבה על משבר האקלים, והתקווה היא רגש הכרחי לנקיטת פעולה מאורגנת של תנועה חברתית. שני הרגשות הללו קשורים בעבותות לתפיסה של פיתוח בר קיימא שעיקרה, מצד אחד, עיסוק בתרחישי אימה סביבתיים, ומנגד – הרצון להבטיח לדורות הבאים עולם טוב יותר או לפחות לא גרוע מזה שאנו חיים בו בהווה.

אחד הממצאים העיקריים של מחקר זה הוא שמחויבות של הורים לצדק בין-דורי בהתמודדות עם משבר האקלים מבוססת על רגשות פחד הממוסגרים כ"רגשות הוריים". בשיחות אישיות עם הפעילים ובפלטפורמות המקוונות שתכליתן להציג את עקרונות התנועה, פעילי התנועה עוסקים בפחד מפני העתיד הצפוי לילדיהם ובהווה שכבר מתחיל להראות אותות סכנה.

הפחד מפני השלכותיו של משבר האקלים מוצג לעיתים קרובות כפחד מפני גורלם הנורא של הילדים הפרטיים של הפעילים, אך למעשה הוא מתפקד כמטונימיה לפחד ולדאגה לגורלו של דור שלם של ילדים ברחבי העולם. הצגת הילדים הפרטיים וההתייחסות אליהם מדגישות את האחריות הישירה של ההורים לגורל של דור ילדיהם.

מתוך הממצאים עלה שבקרב פעילי "הורים למען האקלים" הפחד משמש, בערבוביה, הן כרגש משתק, שעלול לעכב את פעולתם של החברים, לפחות זמנית, והן כרגש המניע לפעולה ולגיוס פעילים. בהקשר זה עשויה להתעורר השאלה: אם הם מודעים לכוחו המשתק של הפחד, מדוע הם משתמשים בו ומבליטים אותו כאמצעי לדרבון לפעולה ולגיוס פעילים?

בספרה **הלב המנוהל** (*The managed heart*; Hochschild, 1983) הכותבת שואלת מתי נכון או לגיטימי חברתית להשתמש ברגשות. אם נשתמש בטרמינולוגיה שלה, נוכל להבחין בתנועת "הורים למען האקלים" ב"עבודת רגשות" של הורים המגויסת לטובת השגת מטרה פוליטית. המחויבות של הורים להתמודדות עם משבר האקלים נתפסת כחלק בלתי נפרד ממחויבותם לשמור על שלום ילדיהם, ולכן רגשות עזים מסוימים של הורים עשויים ליצור אמפתיה ולגיטימציה ציבורית. וכך, פחד ואשמה נתפסים כרגשות לגיטימיים, המביאים לידי ביטוי דאגה קולקטיבית לכלל הילדים ולא רק לצאצאים הביולוגיים. יתר

על כן, הדאגה והפחד מהשלכותיו של משבר האקלים הופכים להיות חלק מדאגה הכרחית למשפחה ולבית. רגשות אחרים, לעומת זאת, כמו עצב עמוק ודיכאון אקלימי, אינם נחשבים מניעים לפעולה ולכן הם אינם רצויים ונשמרים לזירה הפרטית בלבד.

המייחד אפוא את פחדם של הורים, כמו גם את תקוותם, הוא האחריות ההורית שלהם להבטיח לילדיהם עולם טוב יותר בשם תפיסת הקיימות ותפיסת הצדק הבינ־דורי. שלא כמו תנועות הורים אחרות, שניכרים בהן רגשות עזים כמו פחד, עצב ואבל על מקרים שכבר התרחשו, פעילות ופעילי "הורים למען האקלים" מתאבלים על העתיד הידוע מראש. הם דומים בכך, במידה מסוימת, לפעילות "ארבע אמהות", שחזו באסון בהתרחשותו (אסון המסוקים) וצפו את האסונות הבאים שהעתיד צופן.

כמו תנועות אחרות שמבוססות על הורותם של הפעילים, גם במקרה של "הורים למען האקלים" ניתן לראות כיצד ההורים הופכים את הערכים שמעצבים את התפקיד החברתי שלהם בזירה הפרטית לכלי פוליטי. הפעילים מודעים היטב לכוחם כהורים, בייחוד בחברה הישראלית – המקדשת ילודה והורות ואשר פעולה מתוקף ההורות נתפסת בה כחשובה ולכן הלגיטימציה שלה חזקה.

ממצא נוסף שעלה מניתוח הקריאה לפעולה של פעילי התנועה הוא שהיא חסרה תפיסת עולם חד־משמעית והיא אינה קוראת לפעולה מפורטת ואופרטיבית אלא להתגייסות כללית. ממצא זה אופייני לתנועות אקלים נוספות דוגמת "המרד בהכחדה", הקוראת להעלאת המודעות של ממשלות, להודאה באחריותן למשבר האקלים ולהסכמתן לטפל בו בלא דיחוי, אך בלי שיוגדר מה צריכות להיות התוצאות הרצויות של פעילותה מלבד הרצון לגייס פעילים רבים ככל האפשר. עם זאת, ייתכן שהחוסר בתפיסת עולם מגובשת וקריאה קונקרטיית לפעולה של "הורים למען האקלים" הוא אחד המאפיינים של תנועה בשלבי חייה ההתחלתיים. זו גם מגבלתו של המחקר שלי, שכן הוא עוסק בפרק זמן קצוב בחייה של התנועה. אפשר שמחקר אורך, שילווה את התפתחותה של תנועה זו, או לחלופין את דעיכתה, יוכל להוליד תובנות מורכבות מאלו המוצגות כאן.

לסיום, המחקר המובא כאן מזמין אותנו לתהות על הצורך במחקר ייחודי בנושא אקטיביזם אקלימי ולשאול אם הוא אכן נבדל מאקטיביזם סביבתי. בהקשר של המחקר הנוכחי קשה לענות על השאלה הזו משום שטרם נוסחה תפיסת עולם ברורה, וייתכן שגם לא תנוסח. קשה אפוא לבחון אם יש כאן תפיסת עולם ייחודית נבדלת מתפיסת

עולם כללית "סביבתית" יותר. עם זאת, נראה כי דפוסי הפעולה של תנועת "הורים למען האקלים" אינם שונים מאלו של תנועות אחרות, ואולי גם זו דרך להשיג לגיטימציה לנושא שמשמעויותיו והשלכותיו לא תמיד בהירות לכול.

מקורות

אחיטוב, נטע (2020, 1 ביולי). [משבר האקלים הוא לא סוגיה סביבתית. אנחנו מדברים על קץ האנושות בדור הבא: רוג'ר האלם מנהיג את תנועת האקלים הראדיקלית והמשפיעה בעולם. ראיון. הארץ.](#)

בק, אולריך (2011). [קוסמופוליטיות: תיאוריה ביקורתית למאה ה־21](#). תרגום: איה ברזיר. תל אביב: הוצאת הקיבוץ המאוחד.

דה שליט, אבנר (2022, 17 בינואר). [נוח לנו לתמוך בצמצום ילודה. לצרוך פחות? זה כבר סיפור אחר. הארץ.](#)

זמבל, עינת, ואורנה ששון-לוי (2020). אתגרים וסתירות בפוליטיקה האלטרנטיבית של הבוחרים בחיי פשטות בישראל. [סוציולוגיה ישראלית כא](#) (1), 53–76.

ירון, לי (2022, 16 בינואר). [הדבר הכי משמעותי שאדם יכול לעשות הוא להביא ילד אחד פחות לעולם. הארץ.](#)

לביא, אהרון אריאל (2021). עלייתה ונפילתה של נציבות הדורות הבאים. [השילוח](#) 23, 107–132. ספרן, חנה, ודליה זק"ש (2020). לא יכולנו לעשות אחרת, היינו מחוייבות למאבק בכיבוש ולפמיניזם: תנועות מחאה ושלום של נשים בישראל. [פוליטיקה](#) 28, 150–177.

Albrecht, Glenn (2011). Chronic environmental change: Emerging "psychoterratic" syndromes. in Inka Weissbecker (ed.). *Climate change and human well-being: Global challenges and opportunities*. New York: Springer.

Aminzade, Ronald R., & Doug McAdam (eds.) (2002). Emotions and contentious politics. *Mobilization* 7(2) (Special issue on emotions and contentious politics), 107–109.

Beck, Ulrich (1999). *World risk society*. Cambridge, UK: Polity.

Cassegård, Carl, & Håkan Thörn (2017). Climate justice, equity and movement mobilization. in Carl Cassegård, Håkan Thörn, Linda Soneryd, & Asa Wettergren (eds.). *Climate action in a globalizing world: Comparative perspectives on environmental movements in the global north*. New York: Routledge, 33–56.

- Cassegård, Carl, & Håkan Thörn (2018). Toward a postapocalyptic environmentalism? Responses to loss and visions of the future in climate activism. *Environment and Planning E: Nature and Space* 1(4), 561–578.
- Charmaz, Kathy (2006). *Constructing grounded theory: A practical guide through qualitative analysis*. London: Sage.
- Clayton, Susan (2020). Climate anxiety: Psychological responses to climate change. *International Journal of Anxiety Disorders* 74.
- Clayton, Susan, Christine M. Manning, Meighen Speiser, & Alison N. Hill (2021). *Mental health and our changing climate: Impacts, inequities, responses*. Washington, DC: American Psychological Association, and ecoAmerica.
- Dobson, Andrew (2007). *Green political thought* (4th edition). London and New York: Routledge.
- Duchi, Lorenzo, Doug Lombardi, Fred Paas, & Sofie M. M. Loyens (2020). How a growth mindset can change the climate: The power of implicit beliefs in influencing people's view and action. *Journal of Environmental Psychology* 70.
- Duterme, Clara (2021). A political dimension of grief: Individual and social healing after conflict. *Death Studies* 45(1), 71–81.
- ENEC (European Network for Environmental Citizenship) (2018). *Defining "environmental citizenship"*. European Network for Environmental Citizenship.
- Feldman, Lauren, & Sol P. Hart (2016). Using political efficacy messages to increase climate activism: The mediating role of emotions. *Science Communication* 38(1), 99–127.
- Gaard, Greta (2011). Ecofeminism revisited: Rejecting essentialism and re-placing species in a material feminist environmentalism. *Feminist Formations* 23(2), 26–53.
- Giddens, Anthony (1999). Risk and responsibility. *Modern Law Review* 62(1), 1–10.
- Goodwin, Jeff (1997). The libidinal constitution of a high-risk social movement: Affectual ties and solidarity in the Huk Rebellion. *American Sociological Review* 62, 53–69.
- Goodwin, Jeff, James M. Jasper, & Francesca Polletta (2000). The return of the repressed: The fall and rise of emotions in social movement theory. *Mobilization* 5, 65–84.
- Hine, Christine (2008). Virtual ethnography: Modes, varieties, affordances. in Nigel G. Fielding, Raymond M. Lee, & Grant Blank (eds.). *The SAGE handbook of online research methods*. London: Sage, 257–270.

- Hochschild, Arlie R. (1983). *The managed heart: Commercialization of human feeling*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Howe, Sara Eleanor (2006). The *madres de la plaza de mayo*: Asserting motherhood; rejecting feminism? *Journal of International Women's Studies* 7(3), 43–50.
- Jarymowicz, Maria, & Daniel Bar-Tal (2006). The dominance of fear over hope in the life of individuals and collectives. *European Journal of Social Psychology* 36, 367–392.
- Jasper, James M. (2006). Emotion and motivation. in Robert Goodin & E. Tilly Charles (eds). *Oxford handbook of contextual political studies*. Oxford: Oxford University Press.
- Jasper, James M. (2011). Emotions and social movements: Twenty years of theory and research. *Annual Review of Sociology* 37, 285–303.
- Kleres, Jochen, & Asa Wettergren (2017). Fear, hope, anger and guilt in climate activism. *Social Movement Studies* 16(5), 507–519.
- Lawson, Erica S. (2018). Bereaved black mothers and maternal activism in the racial state. *Feminist Studies* 44(3), 713–735.
- MacGregor, Sherilyn (2009). A stranger silence still: The need for feminist social research on climate change. *The Sociological Review* 57(2), 124–140.
- Meyer, Lukas (2021). [Intergenerational justice](#). in Edward N. Zalta (ed.). *The Stanford encyclopedia of philosophy*. Stanford, CA: Stanford University.
- Mika, Marie (2006). Framing the issue: Religion, secular ethics and the case of animal rights mobilization. *Social Forces* 85, 915–941.
- Myers, Teresa A., Matthew C. Nisbet, Edward W. Maibach, & Anthony A. Leiserowitz (2012). A public health frame arouses hopeful emotions about climate change. *Climate Change* 113, 1105–1112.
- Ojala, Maria (2012). Hope and climate change: The importance of hope for environmental engagement among young people. *Environmental Education Research* 18(5), 625–642.
- Ojala, Maria (2015). Hope in the face of climate change: Associations with environmental engagement and student perceptions of teachers' emotion communication style and future orientation. *The Journal of Environmental Education* 46(3), 133–148.
- Petrucci, Mario (2002). Sustainability: Long view or long world? *Social Justice* 29, 1–2, 103–116.

Sanklecha, Pranay (2017). Our obligations to future generations: The limits of intergenerational justice and the necessity of the ethics of Metaphysics. *Canadian Journal of Philosophy* 47 (2–3), 229–245.

Shove, Elizabeth (2005). Changing human behaviour and lifestyle: A challenge for sustainable consumption? in Lucia Reisch & Inge Røpke (eds.). *The ecological economics of consumption*. Cheltenham: Edward Elgar, 111–131.

Spijkers, Otto (2018). Intergenerational equity and the sustainable development goals. *Sustainability* 10(11), 3836.

Spradley, James P. (2016). *Participant observation*. Long Grove, IL: Waveland.

UN (1987). [Report of the world commission on environment and development: Our common future](#). UN.

Vihersalo, Mirja (2017). Climate citizenship in the European Union: Environmental citizenship as an analytical concept. *Environmental Politics* 26(2), 343–360.

ד"ר עינת זמבל, החוג למינהל מערכות בריאות, המרכז האקדמי פרס.
דוא"ל: einatya@gmail.com